

του τοῦ φιλοσόφου, καθ' ὃν ἡ θεωρία του ἀντιπροσωπεύει τὴν προσπάθειαν τῆς διανοίας ν' ἀποδεσμευθῇ τῆς πέδης τῶν a priori ἐννοιῶν, διὰ τῆς ἀναζητήσεως, ἔστω καὶ ἐπὶ νοοκρατικοῦ πάντοτε πεδίου, εἰς τὴν ἀναζήτησιν νέων δεδομένων ἐφ' ὧν νὰ δύναται νὰ θεμελιωθῇ μία νέα Μεταφυσική. Περαιτέρω τονίζεται ὅτι ἡ πλατωνικὴ ἰδεολογία, διάδοχος τρόπον τινα τῆς πυθαγορείου ἀριθμολογίας, « φερομένη ἐπὶ τῶν πτερῶν τοῦ ἀριστοτελισμοῦ καὶ τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, διεπέρασε τὸν Μεσαίωνα. Ἐνέπνευσε... τοὺς νεωτέρους φιλοσόφους¹. Οὗτοι ὑπῆρξαν συχνάκις μαθηματικοί, τῶν ὁποίων αἱ πνευματικαὶ συνήθειαι ἔκλινον νὰ δίδουν ἐν τῇ μεταφυσικῇ ἀπλῶς μίαν εὐρύτεραν μαθηματικὴν ἐπιστήμην περιχλείουσαν τὴν ποιότητα ταυτοχρόνως πρὸς τὴν ποσότητα. Οὕτω ἐξηγοῦνται ἡ ἐνότης καὶ ἡ γεωμετρικὴ ἀπλότης τῶν περισσοτέρων φιλοσοφῶν, αἷτινες ἦσαν πλήρη συστήματα προβλημάτων τεθειμένων ὀριστικῶς καὶ λελυμένων ἐξ ὀλοκλήρου »². Ἡ ἀντίληψις αὕτη, ἐκφερομένη ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐρεῦνης περὶ τῆς ἀξίας τῆς γνώσεως ὡς νοητικῆς καταστάσεως, καθιστᾷ ἐμφανεῖς ἐν ταυτῷ καὶ τὴν « ἐπαναστατικὴν » σημασίαν τῆς μπεργκσονικῆς θεωρίας, καὶ τὴν κατ' ἀνάγκην ἀρνητικὴν μπεργκσονικὴν ἔναντι ἐκείνης, τοποθέτησιν. Ἐπιθυμῶν νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν φιλοσοφίαν παντὸς « -ισμοῦ », ὁ Bergson ἦτο ὑποχρεωμένος, εἰάν ἤθελε νὰ παραμείνῃ συνεπὴς πρὸς ἑαυτόν, νὰ καταδείξῃ τὰς τυχόν « ἀτελείας » τῆς πλατωνικῆς μεταφυσικῆς (τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ὡς τὸ πρότυπον τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ τῆς νεωτέρας τοιαύτης) πρὸς ἑναργεστέραν προβολὴν τοῦ μόνου ὀρθοῦ, ὡς αὐτὸς ἐθεώρει τὴν ἰδικήν του θεωρίαν, τρόπου φιλοσοφικῆς συλλήψεως τῆς πραγματικότητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τὸ πρῶτον γεγονός τὸ ὁποῖον ἐμπίπτει εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐρευνητοῦ τοῦ ἔργου τοῦ Bergson, καὶ τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὁ φιλόσοφος προσεπάθησε νὰ καταστήσῃ σαφές, εἶναι ἡ προσήλωσις αὐτοῦ εἰς τὸ γενικὸν γνῶρισμα πάντων τῶν γεγονότων τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας ἥτοι τῶν ψυχοσωματικῶν βιωμάτων. Τὰ γεγονότα ταῦτα χαρακτηρίζονται, ὡς ἐπανειλημμένως ἐτόνισεν οὗτος, ὑπὸ διαρκειακῆς ροῆς. Ὁ ὅλος ἡμῶν

1. Μηδὲ αὐτοῦ τοῦ Kant ἐξαιρουμένου.
2. La pensée et le mouvant, ἐνθ' ἄν.

ψυχικός βίος, με τὰς σωματικὰς αὐτοῦ προεκτάσεις καὶ τὰς ἐπὶ διαφόρων ἐπιπέδων ἐκφράσεις του, ἀποτελεῖ μίαν ρευστὴν, μίαν ρέουσαν πραγματικότητα, ἐγγεγραμμένην ἐν τῷ κόσμῳ ἐκτὸς χρόνου. Ὁ χρόνος, ὡς ἀντικειμενικὴ ὕπαρξις, εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν πραγματικὴν μορφήν τοῦ κόσμου. Ἀποτελεῖ ἀπλοῦν νοητικὸν κατασκεύασμα ἐπιτρέπον τὴν ἐπιστημονικὴν παρατήρησιν καὶ συντελοῦν εἰς τὴν ἀντίληψιν ὠρισμένων ἐπὶ μέρους περιστατικῶν, διὰ σχηματικῆς συγκρίσεως αὐτῶν πρὸς σχηματικῶς, αὐθαιρέτως καὶ σχετικῶς λαμβανόμενα φαινομενικῶς ὁμοειδῆ κριτήρια. Ἰδιαιτέρως, ὡς νοητικὸν κατασκεύασμα, ὁ χρόνος ἐπιδέχεται νοητὸν κατακερματισμὸν εἰς νοητῶς πάντοτε αὐτοτελεῖς μονάδας. Κατὰ τοῦτο ὅμως ἡ φύσις τοῦ χρόνου ἀντιτίθεται πρὸς τὴν φύσιν τοῦ κόσμου γενικώτερον, ὅτι ἐνῶ ἡ πρώτη ἐπιδέχεται ἐπιμερισμὸν, ἡ δευτέρα καταστρέφεται, ὡς τοιαύτη, ἐὰν παύσῃ ν' ἀποτελῆ μίαν ἀνελλιπῆ καὶ ἀπειρον συνέχειαν, βαίνουσαν ἀπὸ τῶν κατωτάτων ἀνοργάνων μορφῶν μέχρι τῆς ἀνθρωπίνης πνευματικότητος, ὑπαγομένην δὲ ὑπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς διαρκείας. Ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τοῦ Bergson, ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ χρόνου, προδικάζει τρόπον τινὰ καὶ τὴν ἔναντι τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας στάσιν αὐτοῦ. Ἐκτενέστερον θέλομεν ἐξετάσει τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ. Πρὸς τὸ παρόν, ἃς ἀρκεσθῶμεν νὰ ἐξετάσωμεν ὁποίας ὑποχρεώσεις καὶ συνεπείας ἔχει διὰ τὴν μπεργκσονικὴν γνωσιολογίαν ἢ περὶ τῆς διαρκείας, ὡς ἀντιτιθεμένης πρὸς τὸν χρόνον, ἀντίληψις αὐτοῦ.

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἔννοια τῆς ἀπλότητος, τὴν ὁποίαν προσάπτει ὁ Bergson εἰς τὸν ψυχικὸν βίον, ἐκ τοῦ ὁποίου προηγουμένως τὴν ἐξάγει. Ὁ ψυχικὸς βίος αὐτὸς δὲν εἶναι τμῆμα τοῦ σωματικοῦ βίου, ἀλλὰ συγχέεται πρὸς αὐτόν, ἀμφότεροι δὲ ὁμοῦ ἀποτελοῦν μίαν ἐνιαίαν πραγματικότητα. Τὰ δεδομένα τοῦ ψυχικοῦ βίου εἶναι ψυχοσωματικὰ βιώματα, ὁ δὲ σωματικὸς βίος ἐκφράζει μὲ τὸν τρόπον του τὴν πνευματικότητα. Ὁ « μονισμὸς » οὗτος εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθῆ, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀνταποκρινόμενος πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο δὲ δι' ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας. Ὁ ψυχικὸς βίος λοιπὸν εἶναι ἀπλοῦς, ἐνιαῖος καὶ οὔτε καθ' ἑαυτὸν ὑπάρχει οὔτε εἶναι κατατμητός. Ἀποτελεῖ, ὁμοῦ μετὰ τοῦ σωματικοῦ τοιούτου, ἐνότητα ἀδιάσπαστον. Ἡ ἐνότης ὅμως αὕτη δὲν εἶναι σταθερὰ οὔτε ἀμετάβλητος. Ἡ φύσις τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς εἶναι τοιαύτη, ὥστε οὐδεμία ποιητικὴ αὐτῶν ἀκίνησις νὰ εἶναι νοητὴ ἄνευ κινδύνου παρερμηγείας τῆς σημασίας των. Αὐτὰ ταῦτα τὰ βιώματα ἡμῶν μᾶς ἀπαγορεύουν νὰ

θεωρήσωμεν εἴτε τὸν κόσμον εἴτε τὴν ζωὴν, πρὸς ἣν ἐκεῖνος ἀναποσπάστως συνδέεται, ὡς διεπόμενα ὑπὸ σταθερῶν αἰσθητῶν δεδομένων, καταδικαζόμενα δ' οὕτω εἰς ἀκίνητον στατικότητα. Ἀντιθέτως, τὰ βιώματα ἡμῶν μᾶς παρέχουν ἐνδείξεις περὶ τῆς δυναμικότητος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, δυναμικότητος ἐκφραζομένης κυρίως διὰ τινος μεταβλητότητος, συνεπῶς δέ, διὰ τινος κινητικότητος.

Κίνησις λοιπὸν χαρακτηρίζει τὸν κόσμον ἔξω ἡμῶν καὶ ἐντὸς ἡμῶν, κατὰ τὸν Bergson. Τὰ μὴ νοοῦτα μηχανικὰ ἀντικείμενα μετρήσεως τοῦ χρόνου παρέχουν ἀντικειμενικῶς ὁμοιογενῆ εἰκόνα αὐτοῦ, ἣτις ὁμως ἐλέγχεται φαινομενικῆ διὰ τὸ νοοῦν ὑποκείμενον τοῦ ὁποίου τὴν ζωὴν χαρακτηρίζει ἡ διάρκεια, ρέουσα μὲ ἀὐξομειώσεις, συμφώνως πρὸς τὸν ἐπὶ μέρους ρυθμὸν τῶν ἐκάστοτε βιουμένων. Ἡ διάρκεια αὕτη ἐξηγεῖται ὡς ἐκ τῆς κινητικότητος τῶν βιωμάτων τούτων. Ὁ ψυχικὸς ἡμῶν βίος εἶναι συγκεκριμενοποιήσις μιᾶς ζωτικῆς τάσεως, μιᾶς ὁρμῆς, ἣτις πραγματοποιεῖται διὰ τῆς διαρκείας. Ἀλλὰ τὰ ἐκάστοτε βιώματα ἡμῶν δὲν εἶναι αὐτοτελῆ καὶ ἀποσπασματικά. Ἀντιθέτως, συγχωνεύονται ἐντὸς ἀλλήλων, οὕτως ὥστε νὰ μὴ διακρίνωμεν ὅρια μεταξὺ αὐτῶν. Παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον συνείρονται, ἀποτελοῦντα τοῦ λοιποῦ τὸν πλοῦτον τῆς ψυχῆς. Παρωχημένα περιστατικὰ ἐμπλουτίζουν τὰς ἐνεστώσας ἐμπειρίας, ἐνῶ καὶ τὰ ἐν τετελεσμένῳ ἔτι μέλλοντι συντελούμενα ἐνισχύουν διὰ τινος κατ' ἐξοχὴν « ἀναχρονιστικῆς » θεωρήσεως¹ τὸ ἐμπλουτισθὲν ἤδη κῦρος τῶν βιωματικῶν ἡμῶν καταστάσεων, κυρίως ὅσων ἀναφέρονται εἰς δημιουργικὰ κατασκευάς.

Τὰ ἀνωτέρω συνεπάγονται, ἐπὶ « χρονικοῦ » πεδίου, ὠρισμένα συμπεράσματα, διὰ τὸν φιλόσοφον. Οὕτω, μία στατικὴ καὶ ἀκίνητος, μὴ « προθεσιακὴ », δηλαδή, αἰωνιότης καθίσταται τοῦ λοιποῦ ἀδιανόητος. Μία οὕτω νοουμένη αἰωνιότης θὰ ἐπέτρεπε τὴν διάκρισιν τομῶν καὶ μεριδίων ὑπ' αὐτῶν περιεχομένων, ἄνευ ζημίας τινὸς τῆς ὅλης χρονικῆς σειρᾶς. Τοιαῦτα χρονικὰ μερίδια θὰ ἠδύναντο νὰ ἀπομονωθοῦν καὶ δὴ νὰ ἐξαρθοῦν ἰδιαιτέρως, ὡς ἰδιαιτέρως πάντοτε ἐνδιαφέροντα κατὰ τὰς περιστάσεις, ἐκάστην νόησιν. Ἀφ' ἧς ὁμως ἀπὸ τῆς χρονικῆς διαδοχῆς μετατεθῶμεν εἰς τὴν διαρκειακὴν συνεκτικὴν ροήν, τοιαῦται ἀπομονώσεις, ἀναγκαστικαὶ ἢ αὐθαίρετοι, διαρκειακῶν στοιχείων δὲν εἶναι δυναταί, διότι πρῶτον ἡ ἔννοια τοῦ στοιχείου, ἀπλουσιτάτου συνι-

1. Πβ. V. Jankélévitch, Bergson, β' ἐκδ., Παρίσιον, P.U.F., 1959, σσ. 20 κ. ἐξ.

στῶντος, εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἐκ τῆς ἀμέσου ὑποκειμενικῆς ἐμπειρίας ἐκπηγαζούσης ἐννοίας τῆς διαρκείας, ἐμφανιζομένης ὡς ἐνιαίας, ἀφ' ἑτέρου δέ, καὶ ἂν εἰσέτι ἡ διάρκεια θεωρηθῆ ὡς μία συνισταμένη πλειόνων στοιχείων, ἡ ἀπομόνωσις τοῦ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν θὰ ἐπέφερε μοιραίως τὴν κατάλυσιν τῆς διαρκειακῆς συνεχείας, καθ' ὅσον συνεκτικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὴν μερῶν δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ὡς ἀπλῶς διαδοχικὸς ἀλλ' ὡς τρόπον τινὰ συναρτησιακός, δεδομένου ὅτι, ὡς ὑπεγραμμίσσαμεν ἤδη, μέλλον καὶ παρελθὸν ἐμπλουτίζουν ἐνεστώτα βιώματα, ταῦτα δὲ ἀντιστοιχῶς ἐκεῖνα.

Τὸ ἐπὶ μέρους πρόβλημα τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ, καὶ τὸ ὁποῖον παρὰ τὸ ἐκ πρώτης ὄψεως περιορισμένον του ἐνδιαφέρον, ἀφορᾷ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν βάσιν τῆς μπεργκσονικῆς θεωρίας, εἶναι πρόβλημα ἀναφερόμενον εἰς τὰς μεθοδολογικὰς προϋποθέσεις τῆς γνώσεως, ὡς αὗται προκύπτουν ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐκθέσεως τῆς χρονικότητος τῶν θεμελιωδῶν ὄντολογικῶν δεδομένων. Ἡ ἐκ παραδόσεως φιλοσοφία δὲν θὰ παρεχώρει οἵανδήποτε θέσιν εἰς τὴν μπεργκσονικὴν ἀντίληψιν περὶ διαρκειακῆς συνεχείας¹. Διὸ καὶ ὁ Bergson κρίνει προτιμωτέραν μίαν συνολικὴν ἀπόκρουσιν αὐτῆς, καὶ δὴ ὑπὸ τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσωπευτικὴν τῆς μορφῆς, τὴν τῆς πλατωνικῆς ἰδεοθεωρίας, ἵνα ἐλεύθερος χωρήσῃ εἰς τὴν ὀρθωσιν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ φιλοσοφικοῦ οἰκοδομήματος. Πρὸς τοῦτο, ἐπωφελεῖται τῶν διδαγμάτων αὐτῆς ταύτης τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας. Εἶναι γνωστὴ ἡ διάθεσις τῆς τελευταίας νὰ δέχεται τὴν κυκλικὴν παράστασιν τοῦ φιλοσοφικοῦ ἀντικειμένου θεωρουμένου ὡς ὅλου. Ἀπὸ οἵουδήποτε σημείου καὶ ἂν ἐκκινήσῃ τις, ἱκανοποιητικῶς χωρῶν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαντλήσῃ τὴν θεώρησιν ὅλων τῶν ἄλλων σημείων. Τοῦ διδάγματος τούτου ἰδιαιτέρως ἐπωφελεῖται ὁ Bergson, διὰ νὰ ἀντικρούσῃ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην ἐν τῷ συνόλῳ τῆς. Καὶ ἀκριβῶς κατ' αὐτοῦ βάλλει.

Κύριος στόχος αὐτοῦ ἀποβαίνει ἡ πλατωνικὴ διαλεκτικὴ καὶ ὁ ἄμεσος πρόδρομός της, ἡ σωκρατικὴ τοιαύτη, ὡς ἀφήνει νὰ ἐννοηθῆ τὸ ἐξῆς χωρίον: « Ἡ κοινωνία δέον νὰ χρησιμοποιῆ κατ' ἀνάγκην ἀσαφῆ νοητικότητα — γενικωτάτην προσαρμογὴν τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ὕλην.

1. Καὶ αὐτὸς ὁ Kant, ὅστις ἀναγνωρίζει τὸ γεγονός τῆς ὑπάρξεως τῆς διαρκείας, ἀνάγει τὴν τελευταίαν ταύτην εἰς τὸν χρόνον, ὡς συγκεκριμένην αὐτοῦ μορφὴν, ἥτοι ὡς συγκεκριμένου a priori δεδομένου, ἀποκλειστικῶς νοητικὴν ἔχον προέλευσιν.

Οὐδὲν φυσικώτερον τοῦ ὅτι ἡ φιλοσοφία ἠρκέσθη πρῶτον εἰς αὐτὴν καὶ ὅτι κατ' ἀρχὰς αὕτη ὑπῆρξε καθαρὰ διαλεκτική. Οὐδὲν ἕτερον διέθετεν. Ἐνας Πλάτων, ἕνας Ἀριστοτέλης, υἱοθετοῦν τὸν τεμαχισμόν τῆς πραγματικότητος, τὸν ὁποῖον ἀνευρίσκουν ἕτοιμον ἐν τῇ γλώσσῃ: « διαλεκτική », ὅρος προσαπτόμενος εἰς τοὺς ὅρους διαλέγειν, διαλέγεσθαι¹, σημαίνει ταυτοχρόνως « διάλογον » καὶ « διανομήν »². Διαλεκτικὴ ὡς ἡ τοῦ Πλάτωνος ἦτο συγχρόνως συνομιλία, καθ' ἣν ἐπεδιώκετο συμφωνία ἐπὶ τῆς σημασίας μιᾶς λέξεως καὶ μία κατανομή τῶν ἀντικειμένων συμφῶνως πρὸς τὰς γλωσσικὰς ἐνδείξεις »³.

Καθίσταται λοιπὸν καταφανές, ἐκ τοῦ ἀνωτέρω κειμένου, ὅτι τίθεται ἤδη κατ' ἀρχὴν τὸ πρόβλημα τῆς μεθοδολογικῆς διαφορᾶς ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν πλατωνικὴν καὶ τὴν μπεργκσονικὴν θεώρησιν τοῦ κόσμου ὡς καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν ποιότητα τῆς θεωρήσεως αὐτῆς. Ἡ πρώτη διαπίστωσις ἐνταῦθα, καὶ ἐφ' ἧς βεβαίως ὁ Bergson δὲν ἐπιμένει, καθ' ὅσον πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν στρέφει τὴν προσοχὴν του, εἶναι ὅτι ἡ συνέχεια πνεύματος καὶ ὕλης, οἷα περιγράφεται ἐν τῇ « Δημιουργικῇ ἐξελίξει », διασπᾶται, καθισταμένη τοῦ λοιποῦ ἀδύνατος, ἐφ' ὅσον τις ἐμμείνη ἐπὶ τῆς πλατωνικῆς ἀπόψεως τῆς ἀπλῆς προσαρμογῆς τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὕλης, ἢ καὶ τ' ἀνάπαλιν. Ἡ προσαρμοστικότητα τῶν δύο τούτων ἀρχῶν οὐδόλως καταλύει τὸν ὑπὸ τῆς ἐκ παραδόσεως φιλοσοφικῆς τοποθετήσεως θεμελιούμενον διαχωρισμὸν αὐτῶν. Ἡ προσαρμογὴ τοῦ νοητοῦ πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Bergson, μίαν πρώτην — εὐκόλον δὲ διὰ τὸ πνεῦμα — φάσιν τῆς φιλοσοφικῆς θεωρήσεως τοῦ κόσμου. Πράγματι, καὶ αὕτη

1. Ἑλληνιστὶ ἐν τῷ κειμένῳ. Ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία ποιεῖται σαφῆ διάκρισιν τῶν διαφόρων σημασιῶν τοῦ ὅρου. Πράγματι, ἀφ' ἑνὸς μὲν σημαίνει τὴν μεθοδικὴν καὶ συστηματικὴν ἀνοδὸν ἀπὸ ἐννοίας εἰς ἐννοιαν μέχρι τῶν γενικωτάτων τοιούτων (Φαῖδρος 226b-c, Πολιτείας Ζ', 533e - 534b, Συμπ., 211a κ.ἐξ., Σοφ., 253c-d, Φίληβ., 57b - 58c). Πβ. A. Fouillée, μν. ἔργ., τ. Α', σ. 288), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναφέρεται εἰς διαλογικὴν κίνησιν ἀναζητήσεως « λεκτικῶν σημασιῶν » (πβ. Κρατ., 390c).

2. Ἡ ἐπιμεριστικὴ αὕτη καὶ καταταμητικὴ σημασία τοῦ ὅρου, τὴν ὁποίαν ὑπογραμμίζει ὁ Bergson, παρέχει ἰδιαίτερον βάρος εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιχειρουμένην κριτικὴν.

3. La pensée et le mouvant, Εἰσαγ., μέρος Β', σσ. 1321 - 1322. Τὴν τοιαύτην ταύτισιν τῆς νοήσεως πρὸς τὴν γλῶσσαν καταλογίζουσι οἱ νεώτεροι λογικοὶ καὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλην καὶ εἰς τοὺς διαδόχους του. Πβ. M. Boll καὶ J. Reinhardt, Les étapes de la Logique, Paris, P.U.F., 1957, σ. 6. Πβ. E. Μουτσόπουλου, Νόησις καὶ πλάνη, Ἀθῆναι 1961, σ. 4.

ἡ προλογικὴ διανόησις¹ καὶ αὐτὸς ὁ ἀνιμισμὸς² εἰς μίαν τοιαύτην διάθεσιν ὑπακούουν, καὶ αὐτὴν φαίνονται νὰ ἐκφράζουν. Ἡ διάθεσις αὕτη συγκροτεῖται ἀργότερον ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ, διὰ τοῦ Πλάτωνος κυρίως, κατὰ τρόπον ὀρθολογικόν, οὕτω δὲ καὶ ἐκφράζεται ἐν τῇ πλατωνικῇ ἰδεοθεωρίᾳ. Ἡ ἐπὶ μέρους ἀνάλυσις καὶ ἡ ἐκ τῶν πορισμάτων ταύτης ἐπαγωγικὴ γενίκευσις ἐν τῇ θεωρήσει τοῦ κόσμου φαίνεται ὀλιγότερον δύσκολος ἢ ἡ ἀπ' εὐθείας θεώρησις τοῦ κόσμου εἰς τὴν γενικότητά του. Τοῦτο ἀκριβῶς ἀποτελεῖ καὶ τὸ πλαίσιον ἐν γένει τῆς ὡς ἄνω μεθοδολογικῆς προσαρμογῆς.

Ἐτέρα διαπίστωσις εἶναι ἡ ἀφορῶσα εἰς τὸν παραλληλισμὸν ἐν τῇ θεωρήσει τῆς λειτουργικῆς δραστηριότητος τῆς νοήσεως καὶ τοῦ προφορικοῦ ἢ γραπτοῦ λόγου. Εἶναι ἀναντίρρητον — καὶ ἡ Λογικὴ τῆς ἀρχαίας Στοᾶς εἶχεν ἤδη σαφῆ τοποθέτησιν ἐπὶ τοῦ προβλήματος, παρουσιάζουσα τὰ ἀξιώματα, ὡς προτάσεις μὴ ἀφορώσας εἰς ἐννοίας, ἀλλ' εἰς γεγονότα³ — ὅτι ὁ προφορικὸς λόγος δὲν εἶναι πάντοτε ἐκτύπωσις τοῦ νοητικοῦ τοιούτου⁴. Διότι ἡ νόησις ἀναφέρεται ὄχι μόνον εἰς τὸ ἐκφραστικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀνέκφραστον καὶ ἄφατον, ἥτοι εἰς ἀπ' εὐθείας ἐμπειρίας δυσκόλως ἐπιδεχομένας λογοκρατικὸν κερματισμὸν εἰς συστατικὰ αὐτῶν στοιχεῖα. Ἀληθὲς εἶναι βεβαίως ὅτι αὐτὸς ὁ Bergson, λ.χ. ὑπερβάλλει ἑαυτὸν κατορθώνων νὰ ἐκφράσῃ ἀφοῦ ἐρευνήσῃ καὶ ταξινομήσῃ κατὰ τὰ ἐπὶ μέρους, τὰ ἀνωτέρω δεδομένα, κατὰ τρόπον ἀριστοτεχνικόν, καρτεσιανόν, θὰ ἐλέγομεν. Τοῦτο, ἄλλωστε ἀπετέλεσε καὶ ἓνα τῶν κυρίων στόχων τῆς κατ' αὐτοῦ κριτικῆς, ἣτις τῷ κατελόγησε διάθεσιν ὀρθολογικῆς ἀντιμετωπίσεως δεδομένων κατ' οὐσίαν ἐξωλογικῶν. Γεγονὸς παραμένει ὅτι διὰ τὸν φιλόσοφον, ἡ φιλοσοφικὴ διανόησις πρέπει νὰ εἶναι παράλληλος ὄχι πρὸς σχήματα νοητικά, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν βιουμένην πραγματικότητα. Ἡ φιλο-

1. Πβ. L. Lévy - Bruhl, Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures, Paris, Alcan, 1909, σ. 25.

2. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, La mentalité primitive, 15ῃ ἐκδ., Paris, P.U.F., 1960, σ. 133.

3. Πβ. Σέξτου Ἐμπειροῦ, Κατὰ μαθ., VIII, 10. Πυρρ. ὑποτ., II, 104. Διογ. Λαερτ., VII, 65 - 66. Πβ. καὶ V. Brochard, Etudes de philosophie ancienne et de philosophie moderne, Paris, 1926, σσ. 221 - 222.

4. Ὡς λ.χ. διδάσκει ὁ Πλάτων περὶ τῶν Ἰδεῶν, ἐν Πολιτ. ζ', 507b: « Πολλὰ καλλὰ... καὶ .. ἀγαθὰ... οὕτως εἶναι φημέν τε καὶ διορίζομεν τῷ λόγῳ... καὶ οὕτω περὶ πάντων... πάλιν αὖ κατ' ἰδέαν μίαν ἐκάστου ὡς μιᾶς οὔσης τιθέντες, « ὅ ἐστιν » ἕκαστον προσαγορεύομεν ».

σοφία είναι, κατ' αὐτὸν μία ἐπιστήμη χωροῦσα εἰς ἐρεῦνας συμφώνως πρὸς αὐστηρῶς καθωρισμένην μέθοδον. « Ἡ φιλοσοφικὴ μέθοδος, γράφει, ὅπως τὴν ἐννοῶ, εἶναι αὐστηρὰ ἀντιγραφή τῆς ἐμπειρίας (ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς), ἐπιτρέπουσα τὴν διατύπωσιν ἐνὸς συμπεράσματος ὑπερβαίνοντος κατὰ τι τὰς ἐμπειρικὰς θεωρήσεις, ἐφ' ὧν θεμελιούται »¹. Ἡ μέθοδος αὕτη ἰσχύει καὶ προκειμένου περὶ ἀντικειμένων κατ' ἐξοχὴν ὑπερβατικῶν. Ἀκόμη καὶ προκειμένου περὶ τοῦ Θεοῦ, ἡ φιλοσοφία παραμένει « κάτι τὸ ὁποῖον καταρτίζεται συμφώνως πρὸς καλῶς καθωρισμένην μέθοδον καὶ τὸ ὁποῖον δύναται, χάρις εἰς τὴν μέθοδον ταύτην, νὰ ἀξιῶσθαι μίαν ἀντικειμενικότητα ἴσην πρὸς τὴν τῶν θεικῶν ἐπιστημῶν »².

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω διαπιστώσεως προκύπτει, τέλος, μία τρίτη τοιαύτη, καθ' ἣν πᾶσα φιλοσοφία προβαίνουσα εἰς αὐθαίρετον νοητικὸν τεμαχισμόν τῆς πραγματικότητος, συνεπῶς καὶ ἡ πλατωνικὴ τοιαύτη, εἶναι φιλοσοφία μετερχομένη ἀντιφιλοσοφικὴν μέθοδον, τῆς μόνης ὀρθῆς μεθόδου συνισταμένης εἰς τὴν ἐπὶ τῆς βιωματικῆς ἐμπειρίας θεμελίωσιν τῆς νοητικῆς δραστηριότητος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ βιωματικὴ ἐμπειρία παραμένει ἐνιαία, ὀθενδήποτε καὶ ἂν τροφοδοτῆται, εἴτε αἰσθητῶς εἴτε νοητῶς, διάκρισις μεταξὺ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ κόσμου ὡς ἀντικειμένων τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, εἶναι ἀδιανόητος, πολλῶ δὲ μᾶλλον εἶναι κατάτμησις (ἐν πολλοῖς αὐθαίρετος) ἐνὸς τῶν ἀντικειμένων τούτων εἰς πλείονα αὐτοτελῆ στοιχεῖα. Αὐτὴν ὅμως ἀκριβῶς τὴν ἐπιδίωξιν ἀναγνωρίζει ὁ Bergson εἰς τὴν πλατωνικὴν διαλεκτικὴν μέθοδον. Κινδυνεύων νὰ θεωρηθῆ ὡς λογοπαικτῶν ἐπὶ ἐννοιῶν, τῶν ὁποίων ἀλλαχού ἡ τρέχουσα σημασία ἔχει ἐν γένει καταστῆ παραδεκτὴ κατὰ τρόπον διάφορον, δὲν διστάζει λ.χ. νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν κατ' αὐτὸν ἐξήγησιν τοῦ ὄρου διαλεκτικῆ, ὡς ἔχοντος κατατμητικὴν, πέραν δὲ ταύτης ἐπιλεκτικὴν, διάθεσιν, τὴν ὁποῖαν ἐπιτείνει καὶ ἐνισχύει ἡ συνύπαρξις δύο ἐπαλλήλων μεθοδικῶν διακρίσεων, ἀφ' ἐνὸς μὲν πνεύματος καὶ ὕλης, ἀφ' ἑτέρου δὲ πνευματικῶν καὶ ὕλικῶν αὐτοτελῶν στοιχείων παραλλήλων καὶ ἀντιστοιχῶν³.

Ἡ μεθοδολογικὴ ἐνατένισις τῶν προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας

1. Lettre au P. de Tonquédec, 28 février 1912, τ. II, σσ. 365, ἐνθα ὁ φιλόσοφος ἀντικρούει τὸν τίτλον τοῦ « μονιστοῦ » τὸν ὁποῖον ὁ J. de Tonquédec τοῦ ἀπέδιδεν ἐν τινι ἄρθρῳ. Πβ. H. Gouhier, μν. ἔργον, σ. IX.

2. Αὐτόθι, σ. 366. Ἡ ἀντίληψις αὕτη προδικάζει τὴν μετὰ εἰκοσαετίαν ὄλην τοποθέτησιν τοῦ Bergson ἐν Les deux sources...

3. Πβ. ἄνωτ., σελ. 221.

καὶ εἰδικώτερον, τῆς Μεταφυσικῆς, εἶναι λοιπὸν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Bergson. Ἐνῶ ὁ τελευταῖος οὗτος θεωρεῖ τὰ διὰ τῶν αἰσθητῶν καὶ νοητῶν βιωμάτων παρεχόμενα ἡμῖν ἀντικείμενα ὡς τμήματα ἀναπόσπαστα ἐνὸς ἐνιαίου καὶ ὠλοκληρωμένου οἰκοδομήματος, διὰ τὸν Πλάτωνα ὄχι μόνον ὁ νοητὸς κόσμος εἶναι διάφορος τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τὸ δημιουργικὸν πρότυπον, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖται, κατὰ τὴν μπεργκσονικὴν ἐρμηνείαν, ἐκ στοιχείων αὐτοτελῶν¹, δυναμένων ἀδιακρίτως νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐπὶ μέρους ἀντικείμενα, ἢ πάλιν νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ἀνεξελέγκτως ἐπιδεκτικὰ ἀπομονώσεως καθ' οἷανδήποτε σειράν. Οὕτω, λ.χ., ἀπὸ τῶν «σωκρατικῶν» ἤδη διαλόγων τοῦ Πλάτωνος, ἐπιχειρεῖται ἡ ἔξαρσις μιᾶς ἰδιαιτέρας ἐννοίας ἢ ἰδέας, φραστικῶς κατωχυρωμένης, περὶ τὴν ὁποίαν στρέφεται ἡ διαλογικὴ συζήτησις. Ἄλλ' ἐνῶ ἐνταῦθα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ στροφή αὕτη ἐκτελεῖται ἐπὶ κυκλικοῦ ἐπιπέδου, τῆς κινήσεως ταύτης ἐκφραζομένης ὡς τελικῆς «ἀπορίας», εἰς τοὺς διαλόγους τῆς ὠριμότητος, ἡ κίνησις αὕτη ἐξαντικειμενίζεται ὑπὸ τὴν μορφήν ἀνοδικῆς σπειροειδοῦς περιφορᾶς περὶ ἀξιολογικὸν ἄξονα, κατατετμημένον συμφώνως πρὸς ἐπίπεδα ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰς διαφόρους ἐκάστοτε ἰδέας. Ὁ ἄξων δηλαδὴ οὗτος εἶναι νοητὸς μόνον, ἥτοι ἀποτελεῖ μεθοδολογικὴν σύλληψιν. Δὲν εἶναι συνεχῆς, ἀλλὰ διακεκομμένος. Ἡ συνέχειά του, ἐν πολλοῖς αὐθαίρετος, ἀποκαθίσταται χάρις εἰς τὴν περὶ τὴν νοητὴν του πραγματικότητα μεθοδολογικὴν διακίνησιν τῆς διαλεκτικῆς δραστηριότητος τοῦ νοῦ, καθ' ὃν εἶπομεν τρόπον. Ἡ συγκρότησις του εἶναι ὑποτεταγμένη εἰς τὴν δραστηριότητα ταύτην, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὁποίαν καθορίζεται ἐκ τῶν ὑστέρων. Ὑπὸ περιστάσεις διαφόρους, θὰ ἦδύνατο καὶ οὗτος νὰ ἔχη συγκρότησιν διάφορον. Μόνα τὰ ἐπὶ μέρους αὐτοῦ στοιχεῖα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς σταθερῶς ἔχοντα αὐτοτελῶς, ὄχι ὁμως καὶ πρὸς ἄλληλα. Τὴν σχέσιν ταύτην καθορίζει ἐκάστοτε ἡ διάνοια, διὰ τῆς διαλεκτικῆς τῆς κατευθύνσεως. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ τῆς νομιμοποιήσεως τῆς δι' αὐτενεργείας τῆς νοή-

1. Ὅπως δὴποτε, εἶναι γεγονὸς ὅτι τὸ μοναδικὸν καὶ ἐνιαῖον ὄν τῶν Ἐλεατῶν κερματίζεται, παρὰ Πλάτωνι, εἰς πλείονα ὄντα, νοητὰ βεβαίως, τὰς Ἰδέας. Ἡ τοιαύτη ὁμως ἀντίληψις ὑφίσταται καὶ ἐξελικτικὴν διεργασίαν, ὡς εὐκόλως προκύπτει ἐξ ἀπλῆς συγκρίσεως τῶν διαλόγων τῶν λεγομένων «τῆς ὠριμότητος» πρὸς τοὺς «μεταφυσικοὺς» τοιούτους. Πβ. Παρμ. 128c - 135d. Πβ. Παρμ. 128c - 135d. Πβ. A. E. Taylor, Plato, the Man and the Work, νέα ἐκδ., London, Butler and Tanner, 1960 (συλλ. Univ. Paperbacks), σ. 350.

σεως ἐπιτυγχανομένης ἀνακατατάξεως τῶν νοητῶν ἀντικειμένων, συμφώνως πρὸς τὸν ἐκάστοτε ὑπὸ τῆς μεθοδολογικῆς προθετικότητος ἐπιδιωκόμενον σκοπόν. Τὴν τοιαύτην ὅμως πλατωνικὴν μεθοδολογίαν, ἣτις ὄχι μόνον ἀναγνωρίζει, ἀλλὰ καὶ κατοχυρώνει τὴν πνευματικότητα τοῦ νοοῦντος ὡς ἐπίσης καὶ τὴν κατίσχυσιν τῆς πνευματικότητος ταύτης ἐπὶ τῶν στοιχείων τῆς νοητῆς ἀντικειμενικότητος, τὴν τοιαύτην λοιπὸν μεθοδολογικὴν ἐνατένισιν τῶν ὄρων τῆς νοητικῆς δραστηριότητος, ἔρχεται ἀκριβῶς ὁ Bergson νὰ ἀπορρίψῃ, ὡς ἀϋθαίρετον ἀντίληψιν περὶ τοῦ πραγματικοῦ μὴ ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν πραγματικότητα τῆς βιωματικῆς ἐμπειρίας, ἐμφανιζομένης ὡς ἐνιαίου ὄλου.

Ἐντεῦθεν ἀπορρέει καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἀντικρούζει ὁ Bergson τὴν νοητικὴν δραστηριότητα. Ἡ θεώρησις αὐτῆς συντελεῖται διὰ μέσου ἰδιαίτερου πρίσματος, πρᾶγμα ποῦ ἔχει ὡς ἄμεσον συνέπειαν τὸν παραμερισμὸν ὠρισμένων « κλασσικῶν », περὶ τοῦ ρόλου καὶ τῆς ἀξίας τῆς δραστηριότητος ταύτης, ἀντιλήψεων. Οἷαν ἀντιλαμβάνεται αὐτὴν ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος, « ἡ ἀνθρωπίνη νόησις... δὲν εἶναι διόλου οἷα ἐδείκνυεν αὐτὴν εἰς ἡμᾶς ὁ Πλάτων ἐν τῇ ἀλληγορίᾳ τοῦ σπηλαίου. Ἡ λειτουργία της δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ βλέπῃ διερχομένας τὰς ἀπατηλὰς σκιὰς περισσότερον ἢ εἰς τὸ νὰ θεᾶται, στρεφομένη πρὸς τὰ ὀπίσω, τὸ ἐκτυφλωτικὸν ἄστρον. Ἄλλος εἶναι ὁ προσορισμὸς της »¹. Ἡ διασάφησις τῆς πλατωνικῆς ἀπόψεως περὶ νοητικῆς λειτουργίας θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν κατ' ἀντίθεσιν ἀντίληψιν τῆς μεργκσονικῆς θεωρήσεως τοῦ προβλήματος. Ἐν τῷ Ζ' βιβλίῳ τῆς Πολιτείας βεβαιοῦται ὅτι οἱ δέσμιοι αἰχμάλωτοι τοῦ σπηλαίου μόνον ἐμπρὸς των δύνανται νὰ βλέπουν, ἀκίνητοι ὡς εἶναι ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν αὐτῶν τοίχου. Ἄλλ' ἢ περιορισμένη αὕτη ὀπτική δυνατότης δὲν εἶναι φύσει, ἀλλὰ θέσει ἰδιότης αὐτῶν. Τὰ ὀπισθεν τοῦ τοιχώματος τοῦ σπηλαίου διερχόμενα πραγματικά ἀντικείμενα δὲν δύνανται ν' ἀντιληφθῶν ὄχι διότι δὲν εἶναι ἱκανὰ πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ διότι, ἐκ διαφόρων μηχανικῶν λόγων, ἐμποδίζονται². Τούτου ἀπόδειξις εἶναι ὅτι, εὐθύς ἅμα δοθῆ πρὸς τοῦτο ἢ εὐκαιρία καὶ κατόπιν μιᾶς βραχείας περιόδου προσαρμογῆς πρὸς τὰς νέας συνθήκας, ὄχι μόνον αὐτά, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ λαμπρὸν φῶς, ὅπερ ἀσθενὲς ἔφθανε προηγουμένως μέχρι τῶν τοιχωμάτων τοῦ βαθέος κοιλώματος τοῦ σπηλαίου, τὰ ἀντικείμενα καθίστανται ὄρατά. Συνεπῶς, ἡ νόησις, ἣτις, ἐν τῷ πλατωνικῷ μύθῳ, παρομοιάζεται

1. L'evol. créatrice, κεφ. III, σ. 657.

2. Πβ. Πολιτ., Ζ', 515c - 516b.

πρὸς τὴν ὄρασιν¹, ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ συλλαμβάνη τὰ πάντα καὶ ἀπεριορίστως, ἐφ' ὅσον δὲν ἐμποδίζεται ἐξ οἴουδήποτε λόγου. Ἡ νόησις εἶναι αὐτοτελής καὶ ἀνεξάρτητος, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, πάσης ἄλλης ψυχικῆς λειτουργίας. Ὅχι δὲ μόνον ἡ νόησις ἔχει αὐτὴν τὴν ἰδιότητα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ καθαρὸν αὐτῆς ἀντικείμενον, τὸ ἰδεατόν, παρέχεται αὐτῇ ὡς ἀνεξάρτητον, αὐτοτελές καί, ἐνίοτε, ἀπόλυτον, ὡς ἐκτὸς τοῦ κόσμου, τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ἡ νόησις εἶναι συνεπῶς, διὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ ψυχικὴ λειτουργία ἣτις συνδέει τὸ ἀνθρώπινον πρὸς τὸν κόσμον τῶν νοητῶν ὄντων, ἥτοι, αἰσθητόν τι πρὸς νοητά².

Παρὰ ταῦτα ὁμως, τὸ διέπον τὴν ψυχὴν «λογιστικὸν» μέρος αὐτῆς δὲν εἶναι ὅλως ἀσύνδετον πρὸς τὸ «θυμικὸν» καὶ πρὸς τὸ «ἐπιθυμητικὸν», ἀπάντων εὐρισκομένων εἰς σχέσιν ἀλληλεξαρτήσεως ἁρμονικῆς, ἐκφραζομένης διὰ σχήματος τριαδικῆς ἱεραρχουμένης συναρτήσεως, τῆς ὁποίας τὴν κεφαλὴν καταλαμβάνει³ τὸ «λογιστικὸν» τοῦτο. Τὴν ἁρμονικὴν συνύπαρξιν τῶν ἀνωτέρω μερῶν συγκεκριμενοποιεῖ ὁ ἐν τῷ Φαίδρῳ μῦθος περὶ τοῦ ἄρματος τῆς ψυχῆς⁴, καθ' ὃν τὸ «λογιστικὸν» διέπει τὰ τῶν δύο ἄλλων ψυχικῶν στοιχείων, ὑφ' ὧν φέρεται, τρόπον τινά. Ἡ ἁρμονικὴ αὕτη συμβίωσις ἐπιτρέπει εἰς τὴν νόησιν μίαν ἀνεξάρτητον πάσης ἀναγκαιότητος ἐνατένισιν τῶν αἰωνίων Ἰδεῶν, συνεπῶς δέ, τὴν ἀλόσπασιν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου τῶν κοινῶν ἐμπειριῶν, πρὸς ἐναργεστέραν, ἀκριβεστέραν καὶ ἀμεσωτέραν θέασιν τῶν ἐν ὑπερουρανίῳ τόπῳ⁵ κειμένων καὶ ἐντεῦθεν καταυγαζουσῶν τὸν νοῦν ἀληθῶν πνευματικῶν οὐσιῶν. Ἐνταῦθα βεβαίως ὑπάρχει σαφῆς ἔνδειξις περὶ αὐτενεργείας τοῦ νοητικοῦ δυναμικοῦ, περὶ ἀποσπάσεως δηλαδὴ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν συγκεκριμένων ψυχοσωματικῶν βιωμάτων πρὸς θεώρησιν ἐξωκοσμικῶν πραγματικοτήτων τῶν ὁποίων ἡ φύσις ἀκριβῶς προσδιορίζει καὶ τὸν τρόπον ἐνεργείας τοῦ θεωροῦντος αὐτὰς ὑποκειμένου. Ἀπομόνωσις λοιπὸν χαρακτηρίζει τὴν θέσιν τῶν Ἰδεῶν ἀπὸ τοῦ κοσμικοῦ αὐτῶν σωματικοῦ ὑποκαταστάτου, ὡς ἀκριβῶς ἀπομόνωσις ἀπὸ τῶν συγκεκριμένων ψυχοσωματικῶν ἐμπειριῶν

1. Περὶ τῆς ὄρασεως ὡς συγκεκριμένης ἐξεικονίσεως τῆς νοητικῆς διαλεκτικῆς λειτουργίας, πβ. Πολιτ., Γ', 507c-e.

2. Πβ. E. Moutsopoulos, La musique dans l'œuvre de Platon, σ. 32.

3. Πβ. Πολιτ., Δ', 443d.

4. Πβ. Φαίδρ., 246a κ.έξ.

5. Αὐτόθι, 247c κ.έξ.

εἶναι καὶ ἡ πρὸς σύλληψιν αὐτῶν ἀναγκαῖα ἀνάτασις τῆς νοητικῆς δραστηριότητος. Ἐὰν λοιπὸν συμβῆ ποτὲ νὰ ἀπολέσῃ τὸ « λογιστικὸν » τὸν ἐπὶ τῶν δύο ἄλλων μερῶν τῆς ψυχῆς ἔλεγχον αὐτοῦ, ἐὰν ἡ μεταξὺ πάντων τούτων ἁρμονικὴ ἰσορροπία ἀναστραφῆ ἢ καταλυθῆ ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει, ἐὰν δηλαδὴ τὸ « λογιστικὸν » δὲν ἔχῃ πλέον τὴν δυνατότητα ν' ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῶν ὑποκαταστησάντων αὐτὸ ἐτέρων δύο ψυχικῶν δυνάμεων, τότε πᾶσα θέσις καθίσταται αὐτόχρομα ἀνέφικτος, ἀνεξαρτήτως τῆς καταστροφῆς πρὸς ἣν ἡ ὅλη ψυχὴ ὀδηγεῖται.

Ἡ πλατωνικὴ θέσις, ἣτις, ὡς μεθοδολογικὸν ἀποτέλεσμα, καθίσταται, παρὰ τῷ Πλωτίνῳ, ἐνόρασις, διαφέρει ἄρδην τῆς μπεργκσονικῆς ὁμωνύμου ἐννοίας. Παρὰ Πλάτωνι, ἡ ἀνεξάρτητος ἀντικειμενικὴ νόησις καθορᾷ πνευματικὰ ἀντικείμενα, τὰς Ἰδέας, ἀντικειμενικῶς. Συλλαμβάνει αὐτά, ἀλλὰ δὲν τὰ ἀφομοιώνει, οὔτε ἡ ἰδία ἀφομοιοῦται πρὸς αὐτά, δεδομένου ὅτι ταῦτα, ὡς αὐθύπαρκτοι οὐσίαι, διαφέρουν ἀλλήλων, εἰς τρόπον ὥστε, ἀφομοιουμένη πρὸς διάφορα, ἡ νόησις ἤθελεν ἀπολέσει τὴν ἐνότητα αὐτῆς. Παρὰ Πλωτίνῳ, βεβαίως, τῶν αὐθύπαρκτων αὐτῶν οὐσιῶν γίνεται ὑπαγωγή ὑπὸ τινὰ ἐνότητα, τὸ Ἔν, πρᾶγμα ποὺ διευκολύνει τὴν καθ' ὁλοκληρίαν σύλληψιν αὐτῶν. Παρὰ ταῦτα, αὐταὶ ἐξακολουθοῦν ἐξ ἀντικειμένου νὰ εἶναι ὑπερβατικά. Ἐν τῇ πλατωνικῇ λοιπὸν καὶ νεοπλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ, νόησις καὶ ἀντικείμενον τῆς νοήσεως εἶναι σταθεραὶ ἀξίαι. Ἰδία πᾶν νοητὸν εἶναι αἰώνιον καὶ ἀμετάβλητον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ αἰσθητόν. Ἀντιθέτως, παρὰ τῷ Bergson, νοητὸν καὶ αἰσθητὸν συμφύρονται ἐν τῇ συνειδήσει. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα πλέον περὶ τινος πλατωνικῆς ἀναμνήσεως, ἀλλὰ περὶ ταυτίσεως τῆς συνειδήσεως πρὸς τὴν ἐνιαίαν ψυχοσωματικὴν πραγματικότητα θεωρουμένην ἐνδοθεν. Αὐτὴν τὴν ἐννοιαν ἔχει ἡ μπεργκσονικὴ ἐνόρασις. Ἐνῶ, διὰ τὸν Πλάτωνα, τὸ « λογιστικὸν », κατ' ἐξοχὴν ψυχικὸν στοιχεῖον, εἶναι ἀπομονώσιμον ἀπὸ τῶν λοιπῶν ψυχοσωματικῶν συναρτησιακῶν ἀναγκαιοτήτων, μόνον δὲ κατ' ἐξαιρέσιν, ἥτοι ὑπὸ συνθήκας ἀντικανονικάς, ὑφ' αἷς ἡ ἁρμονικὴ συμβίωσις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων δοκιμάζεται ὑφισταμένη μερικὴν ἢ ὀλικὴν κατάλυσιν συμφύρεται πρὸς ἐκείνας, διὰ τὸν Bergson, μία τοιαύτη κατάστασις δὲν ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τοῦ κανονικοῦ, εἶναι τρόπον τινὰ φυσιολογικὴ καὶ μόνιμος. Κατ' αὐτόν, ἡ νόησις ἡμῶν εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐστραμμένη πρὸς ὅ,τι εἶναι ἀμέσως ἡμῖν δεδομένον, ἥτοι πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ἣς ἔχομεν ἀμεσον ἐπίγνωσιν ψυχοσωματικὴν ἐμπειρίαν. Αὕτη ὅμως μᾶς παρέχεται ὡς τι ἐνιαῖον, ἐνῶ, ὡς εἶδομεν, διὰ τὸν Πλάτωνα, τὸ νοητὸν ἀντικείμενον εἶναι αὐθύπαρκτον καὶ αὐτοτελές, ἀνεξάρ-

τητον παντός ἄλλου. Ἡ ἀντίληψις αὕτη συνεπάγεται καὶ τὸν κερματισμὸν τοῦ νοητικοῦ βίου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρέχεται ψευδής, κατὰ τὸν Bergson, πάντοτε, εἰκὼν, αὐτοῦ.

Κατὰ τὸν νεώτερον φιλόσοφον, τοιοῦτος κερματισμὸς συνεπάγεται πάλιν καταστροφὴν τῆς πραγματικότητος τῆς νοήσεως. Χωρὶς οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον νὰ ἀναφέρεται ρητῶς εἰς τὴν μυθικὴν παραστατικὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς ἐν τῷ Φαίδρω, ἀντιπαραθέτει πρὸς αὐτὴν ἄλλην εἰκόνα, ἐμφανίζουσαν τὸν ψυχικὸν βίον ὡς ἐστραμμένον ὄχι πρὸς ἐξωκοσμικὰς οὐσίας, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς, ἧς ἔχομεν ἄμεσον ἐμπειρίαν: « Ἐξευγμένοι, δίκην ἀροτριῶντων βοῶν, πρὸς βαρὺ καθήκον, αἰσθανόμεθα ἀμοιβαίαν τὴν κίνησιν τῶν μυῶνων καὶ τῶν ἀρθρώσεων μας... : τὸ νὰ δρῶμεν καὶ νὰ ἔχωμεν ἐπίγνωσιν τῆς δράσεώς μας, τὸ νὰ ἐρχόμεθα εἰς συνάφειαν πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ δὴ νὰ τὴν ζῶμεν, ἀλλ' ἐν ᾧ μόνον μέτρῳ αὕτη ἐνδιαφέρει τὸ συντελούμενον ἔργον..., αὕτη εἶναι ἡ λειτουργία τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως »¹. Ἡ παρομοίωσις αὕτη, εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ μπεργκσονικοῦ πνεύματος. Ἡ νόησις μας, κατ' αὐτὴν, δὲν κατευθύνει πλέον τὴν πορείαν τῶν ὑποζυγίων, εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑποζύγια, μοχθοῦντα ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος, ὅπερ ἐνταῦθα ὑπονοεῖ τὸ ζῆν. Πρώτιστον λοιπὸν καὶ κύριον δεδομένον τῆς νοήσεως εἶναι αὕτη αὕτη ἡ ζωὴ, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀμέσως καὶ ἀδιαρρήκτως συνδέεται, καὶ ἀπὸ τῆς ὁποίας οὔτε ἀπόσχισιν οὔτε ἀπομόνωσιν ἐπιδέχεται, ἀποτελοῦσα μετ' ἐκείνης ἐνιαίαν σύνθεσιν.

Πλήν, ἂν ἡ ζωὴ εἶναι ὄχι μόνον δρᾶσις, ἀλλὰ καὶ δυναμικότης, ἡ νόησις, ἀποτελοῦσα τμῆμα αὐτῆς, εἶναι ἐπίσης δυναμικὴ, μὴ νοουμένη ἄλλως. Τοῦτο συνεπάγεται τὸ ἐξῆς πόρισμα: ἔὰν τὸ ἀντικείμενον τῆς νοήσεως εἶναι ἀφ' ἐνὸς μεταβλητὸν καὶ δυναμικόν, ἀφ' ἑτέρου ἐνιαῖον, τέλος δὲ ἀναπόσπαστον ἀπὸ τῆς νοούσης αὐτὸ δυνάμεως, ἡ τελευταία αὕτη ἀδικαιολογήτως καὶ αὐθαιρέτως μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ διακρίνη αὐτοτελῶς στοιχεῖα συνιστῶντα ἐκεῖνο. Θὰ ἴδωμεν ὅτι, κατὰ τὸν Bergson, ἡ πραγματικότης εἶναι στενῶς συνδεδεμένη πρὸς τὴν χρονικότητα, καὶ δὴ τὴν διαρκειακὴν ἐνότητα². Ὡς ἐκ τούτου ἡ νόησις, ὡς λειτουργία, ἔὰν ἀναφέρεται εἰς ἀντικείμενα εὐρισκόμενα ἔξω τῆς ὡς ἄνω ὁριακῆς περιοχῆς, παύει νὰ εἶναι ἔγκυρος. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ ἀντικείμενα ὑπερβατικά. Ἀντιθέ-

1. L'évolution créatrice, σ. 657.

2. Πβ. κατωτ., κεφ. Γ', ἐν ἀρχῇ.

τως, καὶ τότε ἀκόμη ἢ ἐγκυρότης αὐτῆς παραμένει ἀκεραία, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως νὰ θεωρῶνται ταῦτα ἐν τῇ προεκτάσει τῶν ἀμέσων εἰς τὴν συνείδησιν δεδομένων, ὡς ἀπώτεροι σταθμοὶ τῆς δημιουργικῆς ὁρμῆς. Ἡ πραγματικότης, καὶ ἐνύπαρκτος καὶ ὑπερβατικὴ, εἶναι ἐνιαία, συνεπῶς ἐνιαίως εἶναι ἀνάγκη καὶ νὰ συλλαμβάνεται, μὴ ἐπιτρεπομένης οὐδεμιᾶς ἀπομονώσεως ἢ ἐξάρσεως ἐπὶ μέρους αὐτῆς στοιχείων, ἀδιανοήτων ἄλλωστε ὡς τοιούτων. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ νόημα τῆς μπεργκσονικῆς μεθοδολογικῆς ἀντιλήψεως περὶ Μεταφυσικῆς.

Τὸ νόημα τοῦτο ἀκριβῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ προσδώσῃ ὁ Πλάτων εἰς τὴν ἰδικήν του φιλοσοφικὴν ἐνατένισιν τοῦ κόσμου, κατὰ τὸν Bergson, δεδομένου ὅτι δὲν ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ συλλάβῃ τὴν σημασίαν τῆς διαρκείας διὰ τὴν νόησιν. Οὕτω λοιπὸν ἡ πλατωνικὴ ἐκτίμησις τῶν νοητῶν εἶναι ὅλως διάφορος τῆς ἐκτιμήσεως τῶν αἰσθητῶν. Μεθοδολογικῶς, κατ' αὐτήν, αἱ νοηταὶ ἀξίαι προσεγγίζονται ὡς αὐτὸν ὑπαρκτα καὶ αὐτοτελῆ ὄντα, ἄνευ ἀναφορᾶς εἰς τὴν γιννώσκουσαν αὐτὰς συνείδησιν, ζῶσαν κατὰ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὴν διάρκειαν. Ὁ κόσμος τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ πνεύματος τέμνεται καὶ ἀνατέμνεται, χωρίζεται εἰς τὰ συνιστῶντα αὐτὸν καὶ ἀναδιαρθροῦται ἐπὶ τῇ βάσει ἀξιολογικῶν κριτηρίων, καθιστάμενος νοητικὸν κατασκεύασμα ἀμέτοχον τῆς πραγματικότητος ἧτις, οὕσα ἐνιαία, ἀδυνατεῖ ν' ἀποτελέσῃ τὸ σχῆμα ἐν τῷ ὁποίῳ καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἐγγραφῇ ἐκεῖνο. Ἡ ἀπ' ἀρχῆς δηλαδὴ ὑφισταμένη ποιοτικὴ διαφορὰ μεταξὺ πραγματικότητος καὶ νοητικῆς ἀναδιαρθρώσεώς της, ἐπιτυγχανομένης ἔξω παντὸς χρονικοῦ πλαισίου, καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν ἐπὶ συγκεκριμένου ἐπιπέδου προσαρμογὴν τῆς δευτέρας πρὸς τὴν πρώτην, ὥστε ἐκείνη νὰ παραμένῃ ἐκκρεμῆς, μὴ θεμελιουμένη, εἰμὴ ἐπὶ ἀσαφοῦς καὶ ἀφηρημένης βάσεως, ἐνδεικτικῆς τῶν « αὐθαιρέτων » νοητικῶν ἀκροβατισμῶν χάρις εἰς τοὺς ὁποίους κατέστη προηγουμένως ἐφικτὴ ἢ διατύπωσις της.

Ἀνακεφαλαιοῦντες, δυνάμεθα λοιπὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, κατὰ τὴν μπεργκσονικὴν κριτικὴν, ἡ μεταφυσικὴ τοποθέτησις τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἤδη μεθοδολογικῶς ἀνεδαφικὴ, ὡς ἐκκινουσα ἐκ τῆς ἀντιλήψεως ὅτι ὁ νοητὸς κόσμος εἶναι τελείως κεχωρισμένως τοῦ αἰσθητοῦ τοιούτου, ὅτι μία ἄβυσσος τὸν διαφορίζει ἐκείνου καὶ ὅτι εἶναι ὁ μόνος πραγματικὸς, καθότι αἰώνιος ἦτοι μὴ ὑποκείμενος εἰς οἰανδήποτε χρονικὴν ἀναγκαιότητα. Πέραν τούτου, ὁ Πλάτων ἀντιλαμβάνεται αὐτὸν ὡς ἀποτελούμενον ἐξ ἀσυνδέτων πρὸς ἀλλήλας ἀξιών, τὰς ὁποίας ὁ ὀρθὸς λόγος καλεῖται μὲν νὰ συνδέσῃ συμφώνως πρὸς τὰς διεπούσας αὐτὸν ἀρχάς, πλὴν προβαίνων εἰς ἱεράρχησιν αὐτοῦ κατὰ τὸ

ἐκάστοτε δοκοῦν, παραγνωρίζων συγχρόνως τὸν παράγοντα τῆς συνδέσεως ἑαυτοῦ πρὸς τὴν ζωτικὴν ἐν γένει ὁρμὴν, συντελουμένης ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς συνειδήσεως. Τοιοῦτοτρόπως, αὐτὸς οὗτος ὁ ἀνθρώπινος παράγων διχάζεται, τὸ μὲν διατελῶν προσδεδεμένος εἰς τι χρονικὸν γίνεσθαι, τὸ δὲ ἀποστρεφόμενος τὴν πραγματικότητα διὰ νὰ θεαθῆ μίαν ἄλλην, διάφορον ἐκείνης, πραγματικότητα, ἰδεατὴν, σταθερὰν καὶ ἀναλλοίωτον, πρὸς τὴν ὁποίαν προσκολλᾶται, τοῦ μεταξὺ τῶν δύο αὐτοῦ φύσεων χάσματος ὅλον ἐν διευρυνομένου¹.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ γενικὴ ἀντίληψις τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας Μεταφυσικῆς. Χαρακτηριστικῶς περὶ αὐτῆς ἀναφέρει ὁ Bergson ὅτι ὑπῆρξε στατική, διὸ καὶ μόνον κατὰ πλάτος κατέστη δυνατόν νὰ διευρυνθῆ, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος, ἡ βασικὴ αὐτῆς θέσις. « Ὁ μεταφυσικός δὲν κατέρχεται εὐκόλως ἀπὸ τὰ ὕψη ἔνθα ἀρέσκειται παραμένων. Ὁ Πλάτων τὸν προσεκάλει νὰ στραφῆ πρὸς τὸν κόσμον τῶν Ἰδεῶν. Ἐνταῦθα ἐγκαθίσταται εὐχαρίστως, φοιτῶν ἐν μέσῳ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν, ἄγων αὐτὰς εἰς ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεις, συμβιβάζων αὐτάς... ἀσκούμενος ἐν τῷ διακεκριμένῳ τούτῳ περιβάλλοντι εἰς μίαν σοφὴν διπλωματίαν. Διστάζει νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὰ οἰαδήποτε γεγονότα οἷα αἱ ἀσθένειαι τῆς διανοίας: θὰ ἐφοβεῖτο μήπως σπιλώσῃ τὰς χεῖρας του. Μὲ μίαν λέξιν, τὴν θεωρίαν τὴν ὁποίαν ἡ ἐπιστήμη θὰ ἐδικαιοῦτο ν' ἀναμένη ἐνταῦθα ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν, — θεωρίαν εὐκαμπτον, ἐπιδεκτικὴν τελειοποιήσεως, ἀντίγραφον τοῦ συνόλου τῶν γνωστῶν γεγονότων, — ἡ φιλοσοφία δὲν ἠθέλησε ἢ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν προσφέρῃ εἰς ἐκείνην »².

Ἐδῶ ὁ Bergson ὑπογραμμίζει ἓνα καίριον χαρακτῆρα τῆς ἐκ παραδόσεως Μεταφυσικῆς, ἀναφερόμενον εἰς τὴν μεθοδολογικὴν ἐκείνης συγκρότησιν. Εἶναι βεβαίως καταφανὲς ὅτι πλεῖστοι ὅσοι φιλό-

1. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἡ κυριώτερα τῶν κατηγοριῶν, αἵτινες προσήφθησαν εἰς πᾶσαν ἰδεοκρατικὴν φιλοσοφίαν. Ἡ πραγματοκρατία καὶ ἡ ἐμπειριοκρατία, ἐν τῷ συνόλῳ των, δὲν ἐφείσθησαν προσπαθειῶν διὰ νὰ θεμελιώσουν τὴν καταδίκην ἐκείνης. Τὸ ἰδιαίτερον ὁμως ἐνδιαφέρον πού παρουσιάζει ἡ μπεργκσονικὴ κριτικὴ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὁ Bergson δὲν εἶναι αἰσθησιοκρατικός ἢ ὕλιστής (πβ. τὴν κατὰ τῆς ὕλιστικῆς ἀντιλήψεως τοῦ προβλήματος τῆς ψυχῆς κριτικὴν του, ἐν *L'âme et le corps*, ἐνθ' ἀν., σσ. 838 - 843), ἀλλὰ πνευματοκρατικός φιλόσοφος. Κατακρίνει τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν ὄχι τόσο ὡς ἀντιφατικὴν, ἀλλά, κυρίως, ὡς παραγνωρίζουσαν τὴν ἐνσυνείδητον ἐσωτερικὴν ἐμπειρίαν τῆς διαρκειακῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρώπου.

2. *L'âme et le corps*, ἐν *L'énergie spirituelle*, σ. 843.

σοφοι, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ μέχρι τῶν χρόνων τῆς κλασσικῆς λεγομένης φιλοσοφίας, ἤτοι τῶν χρόνων τοῦ Leibniz, καὶ τοῦ Wolff ἔτι, ἠορέσθησαν εἰς τὸ νὰ βαυκαλίζονται μὲ ἀστηρίκτους πολλάκις θεωρήσεις λογικῶν δημιουργημάτων, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀναγκαιότητα ἠθέλησαν ἴσως νὰ ὑπαγάγουν τὴν χρονικὴν πραγματικότητα, δεχθέντες τὰ πυρὰ στοχαστῶν οἷος ὁ Voltaire. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσαφθῇ καθ' ὅλα ὡς κατηγορία κατὰ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ πλατωνικὸς λόγος δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀφηρημένη σκέψις, ἀλλὰ, κατὰ τινὰ τρόπον, βίωμα συνδέον τὰς αἰσθητὰς ἐμπειρίας πρὸς τὰς πνευματικὰς τοιαύτας, ἀδιάφορον ἂν τὰ ἐπιτεύγματα αὐτοῦ, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν θεωρίαν τῶν Ἰδεῶν, περὶ ὧν καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων ἀμφέβαλε κάποτε, εἶναι, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Bergson, τρωτά. Ἐλέγομεν ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τοῦ παρόντος¹ ὅτι ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος γνωρίζει τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν μέσῳ τοῦ ἔργου τοῦ A. Fouillée. Νομίζομεν ὅτι ἐνδειξιν ἐνισχύουσιν τὴν ἡμετέραν γνώμην ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημίας συλλαμβάνει ἐν μόνον τμῆμα, τὴν ἰδεοθεωρίαν, παραγνωρίζων πως τὴν βιωματικὴν ἀξίαν τοῦ συνόλου ὡς ἐφέσεως πρὸς σύλληψιν τῆς ἀληθείας.

Ἡ ἀνωτέρω παρέκβασις ἦτο κυρίως διακριβωτική. Ἡ οὐσία τῆς μπεργκσονικῆς ἐπιθέσεως παραμένει ἐν τισιν ἰσχυρά, ὅσον ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὴν ἐπιμονὴν τῆς Μεταφυσικῆς νὰ ἐντοπίζη γενικῶς τὰ διαφέροντα αὐτῆς εἰς θεωρήσεις ἰδεατῶν ἀντικειμένων ἐξεταζομένων καθ' ἑαυτὰ καὶ ὄχι ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς μορφήν τῆς ζωτικῆς ὁρμῆς. Χαρακτηριστικὴ ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἡ προσήλωσις τῆς φιλοσοφίας εἰς τὰς ἐννοίας. Τοῦτο ὅμως δὲν ὑπῆρξεν ἔγκλημα ἢ ἀπλῶς ὀλιγωρία ἢ καὶ ἔλλειψις συναισθήσεως οἰασδήποτε εὐθύνης, ὡς κινδυνεύει νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῶν κατηγοριῶν τοῦ Bergson. Τὸ μόνον, ὅπερ πιθανὸν νὰ δύναται νὰ καταλογισθῇ εἰς βάρος τῶν φιλοσόφων εἶναι ποία τις αὐταρέσκεια εἰς τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἀξιολογωτάτου δημιουργήματος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τὸ ὁποῖον ὁμολογεῖται ὅτι εἶναι τὸ οἰκοδομηθὲν μεταφυσικὸν ἔργον. Τοιοῦτος ὅμως θαυμασμὸς δὲν εἶναι ἄρά γε θεμιτός; Ἡ φιλοσοφία ἐπὶ μακρὸν διέτριψε περὶ αὐτό, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸ στερεώσῃ καὶ νὰ τὸ λαμπρύνῃ. Καὶ ναὶ μὲν ὁ Bergson ἐχώρησε περαιτέρω, τέμνων νέαν ὁδὸν εἰς τὴν θεώρησιν τοῦ πνεύματος, πλὴν ἐχρησιμοποίησε πρὸς τοῦτο τὸ ὑλικὸν τὸ

1. Πβ. ἀνωτ., Εἰσαγ., σελ. 197 καὶ σημ. 3.